

INTRODUCCIÓN Á FALA DA ILLA DE ONS

Por: José Manuel Dopazo Entenza

Dende 2010, levo recadando textos orais da Illa de Ons para a realización da miña Tese de Licenciatura sobre a fala deste lugar. Para ese fin, entrevisteime con preto de 50 persoas, ben na propia Illa, ben nos lugares de residencia actuais de illáns e/ou descendentes de illáns. Con este traballo quero dar a luz os trazos distintivos desta comunidade no ámbito falado e a persistencia ou non que teñen determinados trazos fonéticos, morfolóxicos, sintácticos e entonativos.

Do amplio corpus oral que posúo, fixen unha pequena escolla que fose suficientemente representativa (30 textos de 24 informantes). Eses textos fun pasándoos dun formato de audio ó escrito de xeito semifonolóxico, é dicir, o máis aproximado posible á realización fonética, sen perder de vista nunca a norma escrita. Unha vez transcritos os textos, xa teñen unha imaxe das realizacións lingüísticas de persoas entre 19 e 97 anos que crean unha liña de continuidade que se poderá apreciar ó ler este traballo.

Estes 80 anos de diferencia entre o falante máis vello e o máis novo contribúen á división en xeracións. Unha vez feitas e transcritas as gravacións, a cohesión lingüística entre os diversos informantes permitiu distinguir tres grupos claros de falantes: un primeiro que abrangue as persoas nadas antes dos anos 1950; outro grupo é o das persoas que naceron entre os anos 1960 e 1970; e, por último, o grupo de persoas nacidas dos anos 1980 en diante.

O grupo de persoas nacidas antes dos anos 1950 abrangue os informantes desde 1915 ata 1959, un período temporal moi vasto (cerca de 45 anos), mais que presenta unha uniformidade lingüística enorme. Todos estes informantes naceron na Illa de Ons, pasaron a súa adolescencia e mesmo casaron alí, o que potencia esa uniformidade e cohesión lingüística.

Coido que esta xeración debería reunirse baixo a etiqueta de Xeración Primixenia xa que, como dixen más arriba, son un grupo amplio e a caracterización case pode vir só de ser a primeira das xeracións por orde de nacemento.

O segundo dos grupos é o comprendido por persoas nadas nos anos 1960 e 1970, un período temporal menor có anterior (a metade: 20 anos) e que presenta unha vacilación lingüística moi grande. Todos estos falantes naceron en Ons (salvo algúns que xa naceron "en terra", como eles mesmos din), pero viviron moi pouco tempo alí, pasando a súa mocidade e, na maioría dos casos, casando con persoas que non son oriúndas da Illa.

Cabe destacar que esta foi a primeira xeración que accedeu a un estudo medio e superior (algúns informantes teñen carreira universitaria). O feito de teren un nivel de estudos maior cós informantes do grupo anterior fainos máis propensos á variación diafásica. Amais, foron dos primeiros que comenzaron a ter estudos de galego e en galego na escola, o que reforza o feito de empregaren variedades lingüísticas propias da norma, mais sen abandonaren nunca as súas propias.

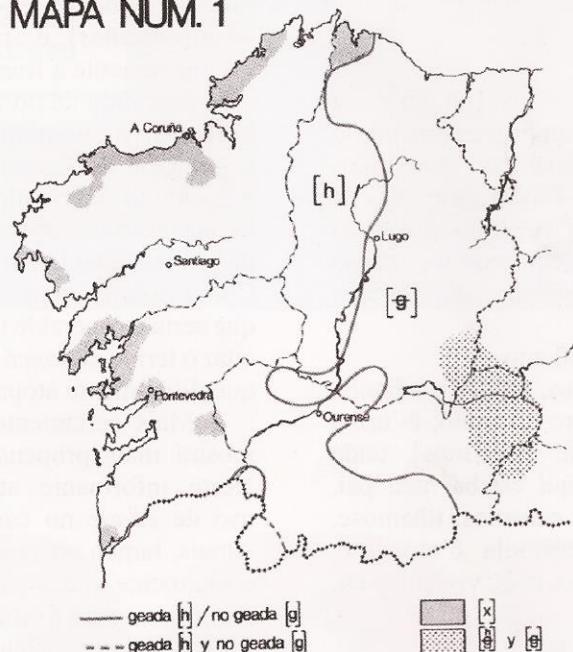
Xa que este grupo xeracional naceu na Illa e, posteriormente, marcharon vivir lonxe dela, mais sen perderen nunca o contacto con ela, coido que a etiqueta Xeración do Exodo pode ser a que mellor recolla a súa situación.

O terceiro grupo fórmalo aquelas persoas nacidas nos anos 1980 e 1990, fillos ou netos de illáns asentados en Beluso, Cangas, Portonovo e, maioritariamente, en Bueu. Estes informantes non naceron ningún deles na Illa e as súas relacións sociais viron un maior incremento no tocante ó lugar de

orixe, é dicir, que están máis en relación con xente que non é de Ons do que con xente da propia illa.

Ademais, todos eles son persoas que accederon a un estudo medio e superior ou que inda o están a cursar a día de hoxe. O galego normativo e o estándar oral, como eles mesmos din, "papárono en boca", é dicir, que o tiveron sempre presente a través dos medios de comunicación, dos libros de lectura e de texto, das clases, dos actos públicos, da publicidade... medraron nun entorno no que hai unha norma definida e, máis ou menos, explícita. Isto fai que estes falantes teñan en todo momento presente esa normativa e ese estándar oral á hora de se veren gravados,

MAPA NUM. 1

Límites e tipos de gheada nos anos 74-76.
Fernández Rei, Francisco (1996): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Xerais. Páx. 163.

é dicir, no momento en que se atopan ante unha situación más formal e menos distendida.

Isto deu pé ó intento de ocultar realizacións, por exemplo, gheadófonas, seseantes, evitación de fenómenos fonéticos e morfolóxicos que poidan estar mal connotados socialmente, como poden ser a prótese, a aférese ou as formas non hipercaracterizadas do demostrativo neutro.

Tamén se percibe no léxico en tanto que procuran empregar formas normativas (*avó, polbo, tradicionais*) e mesmo evitar fenómenos propios da zona e que, curiosamente, si gozan de prestixio entre os falantes non só de galego, como pode ser o uso do arquilexema *mirar*, o cal tentan alternalo co verbo *ver*.

A esta xeración, pola súa xénese (todos nados fóra da Illa de Ons, con relacións sociais con xente non colonia a pesar de ter forte relación coa sociedade da illa e seren descendentes de illáns), coido que se identifican ben coa etiqueta de Xeración Alóctona.

1. TEXTOS ORAIS DE ONS

A continuación presento tres textos (un de cada una das xeracións antes descritas) e un breve comentario lingüístico a respecto de trazos fonéticos por todos coñecidos como a gheada e o seseo. Tamén farei algo de fincapé na morfoloxía e léxico. Estas tres liñas de estudio son as más perceptibles e, precisamente por iso, penso que son as más axeitadas para exemplificar a distribución que fago en tres xeracións.

Xeración Primixenia (muller, 80 anos)

É máis adiante, alí é O Caño, iso, máigh p'adiante. Un, un, un, un, un nòmbre, com'outro, O Caño; è'nriba chámánll'O Chan da Pôlvora, onde vivia[mos], onde vivimos, onde nos naçémor nôs. Aquí estaba meu pai, miña nai. È dispois nôse, cando nos cazamos, tiñámose, tiña meu paie, unha cort'è arreghlámola è'ntónçese, mentres nôs non topabamos outro çitio, pois, viviamos elí. È inda'stá elí, rapaç.

Xeración do Éxodo (muller, 50 anos)

Por iso èu cando vin que viñ'aquí a vivir miña cuñada, dixen èu: -A min deprímeme vir en setièmbre á Illa. Marchamos pá parte de atrás è pasou un trasatlántico, sabes? Empeço èu a chamar! Como deçindo: -Marcha tod'o mundo è'u quedo aquí, sabes? Mi má, chorei, recórdo... Por iso odio en setièmbre vir á Illa porque, si, de verdade! È tiña dèç anos daquela, però deprímeme, è melancólico, no-me gust'a Illa en setièmbre porque è triste, verdá? Mira, sa se mira.

Xeración Alóctona (home, 20 anos)

Meu avó inda conserva moito material de, de pesca tradicional, inda pesca coas canas tradicionais è tén a raña, co, co que se pescaba o pólbo coa dòrnia, non tén dòrnia, però tén a ves[es], a veces deixalle algún[s] veciños d'alí deixanlla, como favor, è, pch, [o que] pasa, claro, agora coa edade vai perdendo un pouco, non, non lle deixamos ir tanto ás pèdras porque è peligroso.

2. ESTUDO LINGÜÍSTICO DOS TEXTOS

Na primeira das xeracións vemos un uso constante da gheada, non atopamos ningún exemplo no que caiba a posibilidade de non gheada, feito que mostra a estabilidade que esta xeración ten. Na segunda, a gheada é un elemento circunstancial e que, neste exemplo, nin aparece (*no-me gust'a*). A última das xeracións está moi guiada polo estándar oral, o que fai que este rapaz non presente en ningún caso gheada.

En canto ó seseo, a Xeración Primixenia presenta o seseo tradicional e propio da zona (fricativo laminal). Na Xeración do Éxodo, ese seseo vese modificado substancialmente (fricativo apical) e mesmo transmutado nunha fricativa interdental (é dicir, non seseo); neste exemplo, temos aparición de seseo na súa variante tradicional (fricativo laminal) en casos como (*deçindo, Empeço, dèç*). Por último, a Xeración Alóctona presenta maioritariamente a fricativa interdental (*tradicional, veces, veciños*) e, nos casos de seseo, aparece case exclusivamente a fricativa apical (*ves[es]*).

Entrando xa no tema do léxico, podemos observar a influencia da normativa tanto oral coma escrita xa desde a Xeración do Éxodo. Como mencionei máis arriba, esta xeración foi a primeira en acceder ó galego como materia de ensino e este feito potenció pequenas modificacións na súa fala e na fala tradicional, neste caso, da Illa de Ons. Como exemplo temos o uso de *verdade* no canto de *verdá*, que sería o esperable tradicionalmente. Tamén poderíamos citar o termo *melancólico*, xa que é unha innovación léxica que difícilmente atoparíamos na Xeración Primixenia.

Mais certamente é a Xeración Alóctona a que se mostra más propensa a esta variación ou innovación. Neste informante atopamos, igual ca na anterior, o uso de *edad* no canto de *edá*, motivado pola norma. Amais, tamén aparecen formas restablecidas e aceptadas socialmente como son *avó* ou *pólbo*. O feito de que as clasifique como formas innovadoras non indica que sexan formas novas ou conceptos semánticos que non existisen anteriormente, senón que me estou a referir a que son formas que perderon o seu uso habitual (normalmente entre as últimas persoas da Xeración Primixenia e na maior parte da Xeración do Éxodo) e que, a día de hoxe, están a ver unha implementación que favorece o seu uso.

Sería, do mesmo xeito, interesante comentar a forma de plural *tradicionais*, xa que é unha construcción completamente allea na Illa de Ons mais que, por mor do potencial que ten a normativa, estase a converter nunha forma culta para a creación dos plurais das palabras oxítonas rematadas en *-l*.

Na liña destes elementos comentados, podería continuar pois, pese a seren pequenos os textos, teñen moitos trazos lingüísticos verdadeiramente intersantes como para comentar en varias decenas de páxinas. Por causas de espazo, esta vez o artigo remata aquí, coa posibilidade de continuar explicando más características da fala de Ons en artigos posteriores.